

היבטים לשוניים בפרשת בשלח עח

דקדוקי קריאה וטעמים בפרשת בשלח ובהפטרה ובראשון של יתרו

יג יח	וַיִּסַּב: במלרע
יג יט	וְהָעֵלִיתָם: העמדה בה"א למנוע הבלעת העי"ן החטופה שלאחריה, וה-עליתם
יד ב	וַיִּשְׁבּוּ וַיַּחֲנוּ: וא"ו שוואית, לשון עתיד. נִכְחָזוּ: הכ"ף בשוא נח ¹
יד ד	וְאֶכְבְּדָה בַּפְּרָעָה: דגש קל בבי"ת נותר במקומו מדין "אותיות צבوتות" ² . וַיַּעֲשׂוּ-כֵן: בטעם סילוק (סוף פסוק) ללא הכנת טיפחא (טרחא) לפניו. על הקורא להתכונן ולהתאמן על אופן הקריאה הנכונה
יד ו	וַיֵּאָסֶר: האל"ף בשוא נח לא בחטף סגול
יד י	וַיִּירָאוּ: היו"ד בחירק מלא והשוא ברי"ש הוא נע. הקורא בשוא נח מחליף למשמעות ראייה
יד יב	מִמֶּתְנֻ: המ"ם בשורק ולא בחולם ³ . וכן בהמשך הפרשה טז ג מוֹתָנוּ
יד יד	תַּחֲרִשׁוּן: געיה בתי"ו, יש לקרא בהעמדה קלה שם
יד יז	וַיִּבְּאוּ: הוא"ו בשווא, וא"ו החיבור ולשון עתיד. בִּרְכָבוֹ: הבי"ת שלאחר הכ"ף בדגש קל
יד כד	וַיֵּהָם: הה"א בקמץ קטן
יד כה	וַיִּנְהָגוּ: יו"ד בשווא נח אע"פ שהיא אחרי געיה, נו"ן בפתח ובהעמדה קלה בגלל הגעיה במקום, יש לקרא: וַיִּנְהָגוּ
יד כו	וַיִּשְׁבּוּ: וא"ו בשווא, וא"ו החיבור ולשון עתיד
שירת הים:	לפי מנהג האשכנזים, גם בשירה וגם לפני, יש לנגן במנגינה מיוחדת פסוקים מסוימים, במלואם או באופן חלקי.
	ככלל, יש לקרוא במנגינת 'שירת הים' פסוקים או חלקי פסוקים שיש בהם שם ה" ⁴ . יוצאים מכלל זה:
יד כב,	יד כט וְהַמִּים לָהֶם חֹמָה מִיְמִינָם וּמִשְׁמָאלָם: יש לקרוא במנגינת מיוחדת
טו יז	תִּבְאֵמוּ וְתִטְעֵמוּ: אין שרים במנגינה מיוחדת את חציו הראשון למרות ששם ה' מוזכר בו, לעומתו,
	יש לנגן את חציו השני: מִקֵּדָשׁ...
טו יח ה'	יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: קוראים במנגינה מיוחדת למרות היותו קצר
טו כא	שִׁירוֹ לַה' כִּי-גָאָה גָאָה: שירת הנשים
טו א	יִשְׁיֶר-מִשָּׁה: בקורן וחומשים נוספים יש געיה ביו"ד של ישיר ואין זה נכון, מקומה בשי"ן. כִּי-גָאָה גָאָה: הגימל במילה גָאָה דגושה ⁵ . הוא אחד מארבעת החרیגים בשירת הים, חריג זה חוזר על עצמו בפס' כא
טו ב עזי:	העי"ן בקמץ חטוף (קטן). וַאֲרַמְּנָהּ: הנ"ן בשווא נח ואחריה ה"א, אין לקרא 'וארמננו'

¹ הבעיה היא למבטאים ח"ת ככ"ף רפויה נוצר כאן "שוא דומות". ואף על פי שהזכרנו כמה פעמים שהוא נח, מכל מקום רבים מתקשים לקוראו נח. כאן צריך להתאמץ לקרוא נכונה אם במבטא ח"ת גרונית כדן, אם בקריאת הכ"ף בשוא נח. ושניהם כאחד ודאי טובים!

² שתי אותיות מאותו מוצא והראשונה מביניהם מנוקדת בשווא, כלל זה מתקיים בפועל רק בבי"ת וכ"ף שהן בשווא של אותיות השימוש ולא בכל הצירופים.

³ תנועה גדולה, הצורה הדקדוקית של המילה אינה מושפעת מכתוב מקראי חסר או מלא.

⁴ ישנו מנהג אחר הרווח בירושלים והוא: לקרא את כל הפסוקים בשירה במנגינה מיוחדת, לא כולל את ויושע אלא רק מויאמינו בה. "וכן את 2 הפסוקים של והמים להם ח(ו)מה

⁵ במבטא רוב העדות כיום אין הבדל בין גימ"ל דגושה לרפויה.

טו ה יִכְסִימוּ: סמ"ך בשווא נח, יו"ד בשורק, יש לקרא יכס-ימו. **במצולת**: הצד"י בחולם לא בשורק! לא: **במצולת**!!

טו ו **נֶאֱדָרְי**: האל"ף כאן וכן בהמשך פסוק יא **נֶאֱדָרְי** בשוא נח ולא בחטף סגול

טו ח **נַעֲרָמוּ מִים**: הטעם נסוג לנר"ן

טו י **צִלְלוּ**: למ"ד ראשונה בשווא נע ולא בחטף

טו יא **מִי כְמָכָה**: הדגש בכ"ף בתחילת המילה הוא חריג. **עֲשֵׂה פֶלֶא**: הטעם נסוג לעי"ן השי"ן בצירי והפ"א רפויה

טו יג **עַם-זֶו גִּאֲלָתָהּ**: הגימ"ל דגושה. **בְּעִזָּךְ**: העי"ן בקמץ חטוף הזי"ן דגושה בשוא נע

טו יד **יִרְגְּזוּן**: הטעם בזי"ן מלרע וכן בשאר המילים הנגמרות ב-ון

טו טז **יִדְמוּ כָאֵבֶן**: הדלי"ת בשוא נע בגלל הדגש, הכ"ף בראש התיבה השנייה דגושה באופן חריג

טו יז **מִקְדָּשׁ**: הקו"ף דגושה לתפארת הקריאה

טו יט **בִּרְכָּבֹו**: הבי"ת השנייה אף היא דגושה

טו כב **וַיִּסַּע**: במלרע. **וְלֹא-מֵצְאוּ**: טעם נסוג אחור למ"ם

טו כג **קָרָא-שְׁמָהּ**: הגעיה (מתג) ברי"ש ולא בקו"ף

טו ד **הַנְּגִי**: על אף הקושי, נר"ן ראשונה בשווא נח

טו ז **תִּלְיָנוּ**: תי"ו פתוחה ודגש חזק בלמ"ד להבדיל בינו לבין לשון לינה

טו ח **אֲשֶׁר-אַתֶּם מְלִינִם עָלָיו**: מרכא-טפחא-אתנחתא ולא טפחא-מונח-אתנחתא

טו י **בְּעִנֵּן**: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגל המורה על מיועד

טו יג **הַטֹּל**: הטי"ת בפתח בשונה מהפסוק הבא שם היא בקמץ

טו יד **דָּק כִּפְכָּר**: למי שאינו מבחין בין קו"ף לכ"ף בקריאתו, עליו להקפיד להפריד בין המילים

טו טו **לֹא-כֹלָה**: האל"ף בקמץ קטן, בדומה לו גם בהמשך **אֲכָלוּ**

טו יח **הַעֲדִיף**: העי"ן בשווא נח

טו כ **וַיֵּרָם**: הטעם ביר"ד מלעיל. **וַיִּבְאֵשׁ**: למרות האתנח האל"ף בפתח

טו כג **הַעֲדִף**: מלרע

טו כד **לֹא-הֵיטָהּ בֹו**: טעם נסוג אחור לה"א ודגש חזק בבי"ת מדין אתי מרחיק

טו כו **וּבַיּוֹם הַשְּׂבִיעִי שֶׁבַת לֹא יִהְיֶה-בֹו**: צריך להישמע 'וביום השביעי שבת; לא יהיה-בו', בתיבת **יִהְיֶה-בֹו** געיה ביר"ד הראשונה

טו כט **אֶל-יֵצֵא אִישׁ**: טעם מרכא נסוג אחור ליר"ד

טו לא **וַיִּטְעֲמוּ**: העי"ן בשווא נח

יז ה **הַכִּיתָ בֹו**: דגש חזק בבי"ת מדין אתי מרחיק

⁶ רבים וטובים נכשלים בדבר, אפילו מי שהערתי להם על כך ממשיכים לקרוא בשיבוש מכוח ההרגל!

⁷ צִלְלוּ כְּעוֹפְרֵת בְּמִים אֲדִירִים: לפי חלוקת הטעמים יש כאן שתי יחידות: צִלְלוּ כְּעוֹפְרֵת // בְּמִים אֲדִירִים ואין לעשות אחרי **במים** הפסק גדול יותר מאשר אחרי **כעופרת**. וכן בקריאת שירת הים כל יום בתפילה.

⁸ הקורא ידמו בשוא נח ללא דגש מחליף ללשון דמיון במקום לשון דממה.

⁹ גם בלשון הדיבור כך נכון. האומר עֲדָף מלעיל - משתבש.

יז ו הַנְּנִי: על אף הקושי, נר"ן ראשונה בשווא נח

יז ח וִילָחֶם: במלעיל

יז י אָמַר-לוֹ: העמדה קלה באל"ף בגלל הגעיה שם

הפטרה בשלח שופטים ד-ה :

ד ד שְׁפָטָה: הפ"א בשווא נע, הקורא נח משנה משמעות¹⁰

ד ה יוֹשֶׁבֶת תַּחַת-תֹּמָר: יש להקפיד על הפרדת שלושת המילים: ת-ת-ת

ד ז אֶת-סִיסְרָא: הסמ"ך בשווא נע¹¹

ד ט אָפֶס כִּי: צירוף נדיר של יתיב ואחריו תלישא קטנה

ד יח סוֹרָה..... סוֹרָה: במלרע. הָאֱהָלָה: טעם זקף באל"ף ולא בה"א

ד כא בְּלֹאט: האל"ף נחה

ד כג אֶת יַבִּין מֶלֶךְ-כְּנָעַן: טעם טפחא בתיבה אֶת, וכן הדבר בפסוק הבא עַל יַבִּין מֶלֶךְ-כְּנָעַן טעם טפחא בתיבה עַל

ה ד בָּצַעַדָּךְ: העי"ן בשווא נח והדל"ת בנע. רָעָשָׁה: במלעיל. נִטְפּוּ: מלעיל. נִטְפּוּ מַיִם: טעם נסוג אחור לנר"ן

ה ו אֶרְחֹות: האל"ף בחטף-קמץ והרי"ש בקמץ וכן הוא בהמשך הפסוק

ה ט אֲזַל לַחֵם שְׁעָרִים: הטעם בחי"ת¹²

ה יב עוֹרֵי עוֹרִי; עוֹרֵי עוֹרִי: הזוג הראשון במלרע והשני במלעיל. וְשָׁבָה: געיה בוי"ו השרוקה והשי"ן בשווא נע¹³

ה יד שְׁרָשָׁם: שי"ן בקמץ קטן והרי"ש אחריה בשווא נח

ה טו חֲקִי-לֵב: על אף הקושי, הקו"ף בשוא נח

ה טז חֲקִירֵ-לֵב: ברי"ש אחרי הקו"ף

ה יז אֲנִיּוֹת: אל"ף בחטף קמץ, נר"ן בחירק חסר, דגש חזק ביר"ד בחולם מלא. יַמִּים: יר"ד בפתח דגש חזק במ"ם, רבים של ים ולא של יום

ה ל לְצִוְאֵרִי: דגש חזק בוא"ו ובשווא נע

ראשון של יתרו:

ג נִכְרִיָּה: נר"ן בקמץ חטוף, הרי"ש בחירק חסר, דגש חזק ביר"ד ותחתיה קמץ, אין לקרא 'נוכריאה'

ה אֶל-הַמִּדְבָּר: הבי"ת ברביע ולא במתיגה זקף כפי שמופיע בדפוסים רבים¹⁴

ז הָאֱהָלָה: טעם סו"פ באל"ף¹⁵

ח מְצֹאֲתָם: במלעיל

ט וַיַּחַד: החי"ת בפתח והדל"ת בשוא נח ודגש

¹⁰ שְׁפָטָה שי"ן בקמץ חטוף ושוא נח הוא במשמע ציווי

¹¹ מי שקורא תי"ו רפויה כסמ"ך עלול להבליע כאן אות.

¹² מי שמטעים בלמ"ד משנה למשמע לחם לאכילה!

¹³ בתורה קדומה מסומן בחטף פתח עפ"י מחברת התיגאן וכן בהרבה חומשים שלנו.

¹⁴ המצאת רו"ה (מתיגה-זקף) נסתרת ממקורות מדויקים.

¹⁵ וכן בכל מקום, "תיקון" וחומש איש מצליח וסידורי איש מצליח ועבודת ה' (רבי מחולון) שיבשו!

בגליון בשלח עז טופלה גם הפרשה וגם ההפטרה במעקב אחר הנוסח ומקורותיו ומכאן ואילך בפרשות רבות.

יג יז דפי בר-אילן פרשת בשלח, תשס"ט

ולא נָתַם אלהים דרך ארץ פלשתים

בנימין סלנט

קיבוץ סעד

פרשנים דנים בהסבר לפסוק זה הפותח את פרשתנו. מקצתם רומזים לאגדה ידועה, ורש"י רומז באופן כללי: "ומדרשי אגדה יש הרבה". "חזקוני" מפרט יותר ומביא את גרסת התרגום הירושלמי, שבני אפרים טעו בחישוב הקץ ומיהרו לצאת ממצרים שלושים שנה קודם המועד. להלן נדון באגדה זו ובמשמעותה.

המדרש על יציאתם המוקדמת של בני אפרים מביא מובאות מהמקרא, החל בפסוק הקשה שהוא כותרת רשימה זו – וְלֹא־נָתַם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הָיָה (יג:יז), וממשיך בקטעים מתהלים, הושע ודברי הימים. הגרסאות השונות של המדרש מצויות בתרגומים הקדומים של הנ"ך, בגמרא ובמדרשים קדומים ומאוחרים¹⁶. בכמה מהן אף נשאלת השאלה מי הם המתים שהחיה יחזקאל. הנוסח הנרחב והמפורט של המדרש נמצא בשמות רבא¹⁷ (כ-יא):

"וְלֹא־נָתַם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הָיָה" – למה? אלא שטעו שבטו של אפרים ויצאו ממצרים, עד שלא שלם הקץ, ונהרגו מהם שלשים ריבוא. ולמה נהרגו? שחשבו מיום שנדבר (עם) אברהם בין הבתרים וטעו שלשים שנה, שנאמר: "בְּנֵי־אֲפֹרִים נִשְׁקִי רֹמִי־קֶשֶׁת הִפְכוּ בְיוֹם קָרֵב. לֹא שָׁמְרוּ בְרִית אֶל־לֹהִים וּבְתוֹרָתוֹ מֵאֲנוּ לָלֶכֶת" (תה' עח:ט-י). ולולי שטעו, לא יצאו. ומי חפץ להוציא אל הורג בניו? אפרים, שנאמר "וְאֲפֹרִים לְהוֹצִיא אֶל־הָרֶג בְּנָיו" (הו' ט:יג). ויהרגום פלשתים, שנאמר: "וּבְנֵי אֲפֹרִים שׁוֹתְלִיחַ... וַחֲרָגוּם אֲנָשֵׁי־גֵת" (דבה"י א ז כ-כא). והיו עצמותיהם שטוחים בדרך ועשויים חֲמָרִים חֲמָרִים, שכבר היה להם שלשים שנה שיצאו, עד שלא יצאו אחיהם ממצרים. אמר הקב"ה: אם יראו ישראל עצמות בני אפרים שטוחים בדרך, יחזרו למצרים.

ליציאתם המוקדמת של בני אפרים ניתנו שני טעמים. הגרסה במכילתא מדגישה את חטאם "שעברו על הקץ ועברו על השבועה". י' בלידשטיין מסתמך על התרגום המיוחס ליונתן ומניח שמדובר בשבועה שהשביע יוסף את אחיו ובניו לא לצאת ממצרים טרם בוא הגאולה¹⁸. אבל הגרסה שציטטנו משמור"ר מרככת את חטאם בהדגישה שיציאתם נבעה מטעות בחישוב הקץ. הטעם הראשון, שדחקו את הקץ ועברו על השבועה, מסתמך על מדרש שיהש"ר (ב:ז). שם, בדרשתו של ר' אנוניא: "ארבע שבועות כנגד ארבעה דורות שדחקו את הקץ", ועמן נמנים בר כוזבא ושותלח בן אפרים. על סמך זה יש הטוענים שקישור סיפור יציאתם המוקדמת של בני אפרים עם מרד בר-כוכבא, נועד להביע התנגדות או התרעה מפני מעשה מרי כזה בהווה או בעתיד.

מזמור ע"ח בתהלים, שממנו מוציא המדרש את הפסוקים הרלוונטיים, פותח במשל

ובחידה:

¹⁶ למשל, מכילתא, בשלח; פסיקתא דרב כהנא, בשלח; פרקי דרבי אליעזר, פרק מח; סנהדרין צב: יל"ש דבה"י א רמז תתרע"ז; שהש"ר ב, יח; תרגומים ליח' לו, תה' עח, דבה"י א ז.

¹⁷ מחקרים על מדרש זה ראו יוסף היינמן, "משית בן אפרים ויציאת מצרים של בני אפרים בטרם קץ", תרביץ מ (תשל"א), וראו שם ביבליוגרפיה נוספת; יעקב בלידשטיין, "יציאת מצרים של בני אפרים – דיון חוזר", מחקרי ירושלים במחשבת ישראל ה (תשמ"ו), וראו שם ביבליוגרפיה נוספת.

¹⁸ שם עמ' 2.

אֶתְחַח בְּמִשַּׁל פִּי אֲבִיעָה חִידוֹת מִנִּי-קֶדֶם. אֲשֶׁר שָׁמְעֵנוּ וְנָדַעַם וְאֲבֹתֵינוּ סִפְרוּ-
לָנוּ... וַיִּקֶּם עֲדוֹת בִּיעֶקֶב וְתוֹרָה שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָוָה אֶת-אֲבֹתֵינוּ לְהוֹדִיעַם
לְבִנְיָהֶם... וְלֹא יָהִיוּ כְּאֲבֹתָם דּוֹר סוֹרֵר וּמִזֵּד דּוֹר לֹא-הָכִין לָבוֹ וְלֹא-נֶאֱמָנָה אֶת-אֵל
רוּחוֹ. בְּנֵי-אֶפְרַיִם נוֹשְׁקֵי רוּמִי-קֶשֶׁת הִפְכוּ בְּיוֹם קָרֵב. לֹא שָׁמְרוּ בְּרִית אֱלֹהִים
וּבִתְרוֹתוֹ מֵאֲנֹו לָלֶכֶת. וַיִּשְׁכָּחוּ עֲלִילוֹתָיו וְנִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר הָרָאָם.

רד"ק וראב"ע מוצאים קשר בין המשל והחידה שבפתיחה של המזמור לסיפור בני-אפרים
שבא לאחר מכן, בפסוקים ט-יא. הדרשנים והתרגומים הארמיים (הירושלמי ותרגום
המיוחס ליונתן) מספרים גם בהקשר לפסוקים אלו את האגדה על יציאתם המוקדמת של
בני אפרים.

במקרא, אפרים מזוהה עם ישראל, ויש לזה דוגמאות רבות: התרגום לתהלים על אתר
הוא: "כנישתא דישראל", והראב"ע מפרש: "בני אפרים, דרך דרש, כי כל ישראל ייקראו
כן, כמו: הֵבֵן וַיִּקֵּר לִי אֶפְרַיִם (ירמיהו לא, ט). גם רמז לבני-אפרים שיצאו ממצרים בטרם געת
הקץ". כך ר' מנחם המאירי: "ולוי נראה לפרש שבני אפרים נאמר על כל ישראל על שם
שמלכות ישראל היה משבט אפרים", וכך גם ר' ישעיה מטראני.
המדרש מזכיר כמה מילים מהושע (ט:יג), ובהמשך המדרש מביא פסוקים מדברי
הימים:

וּבְנֵי אֶפְרַיִם, שׁוֹתְלָח, וּבְרֵד בְּנוֹ וְתַחַת בְּנוֹ... וְזָבֵד בְּנוֹ וְשׁוֹתְלָח בְּנוֹ, וְעֶזֶר וְאַלְעָד
וְהַרְגוּם אֲנָשִׁי-גַת הַנוֹלָדִים בְּאַרְץ, כִּי יִרְדּוּ לְקַחַת אֶת-מִקְנֵיהֶם. וַיִּתְּאֵבֵל אֶפְרַיִם
אֲבִיהֶם, יָמִים רַבִּים. וַיָּבֵאוּ אֲחֵיו לְנַחֲמוֹ.

הקטע הזה מדברי הימים עשוי להיקרא בשני אופנים. לפי רש"י [א"ה: מודעת זאת
שפירוש דברי הימים אינו של רש"י], הנולדים בארץ הם אנשי גת. אולם לא כך סובר רד"ק:
"ולפי דעתי כי הנולדים בארץ שב לבני אפרים". ובהמשך דבריו הוא מסביר מדוע לדעתו
מקרה הריגתם היה במדבר, ופירושו מעלה ספק אם אמנם היו ההורגים פלשתים. יש
להבהיר שהגרסה במדרש "והרגום פלשתים" היא אינטרפרטציה של הדרשן, כיוון שפרט
זה לא נאמר במובאות מהמקרא המצויות במדרש. אבל יש, כאמור, גרסאות אחרות של
המדרש, ובהם מסופר על סופם הטראגי של בני-אפרים. כך בפרקי דרבי אליעזר פרק מח:
רבי אליעזר אומר: כל אותן שנים שהיו ישראל יושבין במצרים, היו יושבין בטח ושאנן,
עד שבא יגנון מבני בניו של אפרים ואמר: נגלה עלי הקב"ה להוציא אתכם ממצרים. בני
אפרים בגאוות ליבם, שהיו מזרע המלוכה גיבורי-כח במלחמה, עמדו ולקחו נשיהם,
בניהם ובנותיהם ויצאו מצרים. ורדפו המצרים אחריהם והרגו אותם.
נוסח דומה נמצא בילקוט שמעוני (דבה"י א רמז תתרע"ז), אלא שיש בו שני שינויים
חשובים:

1. במקום השם יגנון שבגרסת פדר"א, מופיע השם נון.
 2. בנוסח בפדר"א כתוב "בגאוות ליבם", ויש בזה כדי להעיד על אחריותם של בני אפרים,
ואילו ביל"ש הנוסח הוא "בגאוות ליבו" – עדות לאחריות השולח.
- באגרת תימן של הרמב"ם מובאת תמצית הנוסחים הנ"ל, אולי כדי להרתיע את יהודי תימן
מהסיכונים שבחישובי הקץ: "כאשר שלמו ארבע מאות שנה למעמד בין הבתרים יצאו
ממצרים מקצת ישראל שלושים שנה לפני עצמד משה, וחשבו שכבר שלמה הגלות,
ונשמדו והרגום המצרים, ונתחזק שעבודם"¹⁹.
- אם נסתמך על גרסת ילקוט שמעוני, פרקי דרבי אליעזר, ומסקנת הרמב"ם שהמצרים
הם שהרגו את בני-אפרים שיצאו ממצרים בטרם עת²⁰, אני מעז להעלות השערה שאולי
עשויה לפתור כמעט את חידת מותם של בני-אפרים. כידוע, העדות האפיגרפית היחידה
מאותם ימים שמזכירה את השם ישראל היא אסטלת מֶרְנֶפְתַּח - כתובת הנצחה שנועדה

¹⁹ אגרות הרמב"ם תרגום הרב קאפח מוסד הרב קוק. ירושלים, תשנ"ד עמ' מא.

²⁰ לוי, גינזבורג מזכיר בספרו אגדת היהודים (הערות לכרך יא, עמ' 269 הע' 10) את רוב המקורות המדרשיים לאגדה זו ואת המקור
מֶסֶפֶר הַיּוֹבֵלִים (מו ט-יד, מהד' כהנא, כרך א, ספר א, עמ' שז), ששם מסופר על מלחמה בין מצרים לכנען ועל אגדת בני-אפרים.
תורה לפרופ' י' בלידשטיין שהפנה תשומת לבי למקור זה.

לפאר את מבצעי מרנפתח²¹. מרנפתח הוא יורשו של רעמסס השני, ולדעת חוקרים רבים, בימיהם (לפני כ-3400 שנה) התרחשה יציאת מצרים. השורות האחרונות של הכתובת נוגעות לאזורינו:

נבזה כנען בכל רע/ נשבתה אשקלון נתפשה גזר/ ינועם היתה כלא היתה/ ישראל הושם זרע אין לו / היתה חארו כאלמנה מפני מצרים/ כל הארצות כולן שקוט שקוט/ כל אשר נדר הוכנע על ידי מלך מצרים העליונה והתחתונה.
כאמור לעיל, בהסתמך על המדרש בנוסח המפורט שבשמו"ר, נחרץ גורלם של בני אפרים בשל טעותם בספירת קץ עבודתם. לפי גרסת המדרשים, בפדר"א, וילקו"ש, וכגרסת הרמב"ם באגרת תימן, שהמצרים הרגום (והדגשתו כי מדובר דווקא ב"קצת ישראל") הרי שיש מקום לשער שהמתואר באסטלת מרנפתח מתייחס לבני אפרים שנהרגו.
לסיכום אפשר לומר שיש בידינו רמזים ברורים בנ"ך (תהילים, הושע, דבה"י) לאירוע מיציאת מצרים שלא נזכר בתורה. רמזים אלו נקלטו במדרש, שהרבדים הראשונים שלו הופיעו כבר בתקופת התנאים, ולאחר זמן הם התפתחו לגרסה ספרותית.
שאלה מעניינת עולה כאן: האם בני אפרים יצאו לדרכם בזמן היות בני ישראל במצרים או ניסו להקדים את כניסתם לארץ לאחר המפקד הראשון שנערך במדבר, בשנה השנית ליציאתם. במקרה הזה בשל הפער בין שני המפקדים²² ייתכן לומר שניסיון כניסתם לארץ קרה לאחר המפקד הראשון ולאחר שנגזרו עליהם ארבעים שנות נדודים במדבר. אולי רק אז פרשה קבוצה של כמה אלפים מבני-אפרים שלא השלימו עם רוע הגזירה וחשו שביכולתם לפרוץ דרכם לארץ (בגאווה לבם), וגורלם עפ"י המדרשים ומצבת מרנפתח [א"ה: איך אפשר להזכיר איזושהי כתובת שמי' יודע מי' כתבה ומתי' נכתבה, ורק יש עליה השערות לדברי רבותינו אשר דבריהם כאש?!], היה מר.

יג כא לַלֶכֶת יוֹמָם וְלַיְלָה: מספר תורת הטעמים הרב אברהם ויסבלום נר"ו עמ' תטז
פיסוק הטעמים: לַלֶכֶת / יוֹמָם וְלַיְלָה: ובדומה דברים כח סו וּפְחַדְתָּ לַיְלָה יוֹמָם וכן בכל המקרא יומם ולילה מחוברים כמקשה אחת. ולא כמו שהטעמים מחלקים לפעמים בין שני האברים, כגון בראשית ב ד אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם, וְהָאָרֶץ בְּהַבְרָאָם²³, שם ו כא לַיְלָה וְלַיִם לְאֶכְלָה: שם לב א וַיִּנְשָׁק לְבָנָיו וְלַבְנוֹתָיו שמות ג ח/יז זָבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ ועוד רבים מאוד. ואולי יומם ולילה אין פירושו גם יום וגם לילה אלא הם מושג אחד בלתי נפרד אשר בא להורות על תמידיות בלתי נפסקת.

יד ז וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב בַּחֹר מִסְפַּר תורת הטעמים הרב אברהם ויסבלום נר"ו עמ' רג
אפשר לפרש רכב של בחור, רכב של אנשי צבא [בחור הוא תואר לאיש צבא ראה מלכים א יב כא (ומקבילו ד"ה ב יא א; ד"ה ב כה ה)], והפיסוק לפי זה: שש מאות, רכב בחור.

אבל הטעמים פיסוק וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב, בַּחֹר כל שש מאות הרכבים²⁴ הללו היו נבחרים, כל רכב ורכב היה בחור.

²¹ האסטלה נתגלתה בקה"י על ידי פטרי בשנת תרנו ונקראת גם אסטלת ישראל. ראו ערך "מצרים", האנציקלופדיה העברית, כרך כד, עמ' 175-176, ובכרך ארץ ישראל, עמ' 263, ולאחרונה בספרה החשוב של פנינה גלפז-פלר, יציאת מצרים מציאות או דמיון (הוצאת שוקן תשס"ג) עמ' 127-128.

²² פרקים ב' וכו' בספר מדבר מתארים שני מפקדים שנערכו בישראל, ועל פי הכתוב היה פער שלילי של כשמונת אלפים נפש ויותר לשבט אפרים לעומת פועים חיוביים גדולים בשבטים האחרים.

²³ א"ה: כמוכן שיש גם כאן מקום לאזהרה של עיכוב יתר בתביר, מכל מקום ברור שיש הפסק שהיה נראה טבעי יותר במלה תולדות והושם בין השמים ובין והארץ.

²⁴ א"ה. יש לדון אם למלה רֶכֶב יש צורת רבים, אם המלה רֶכֶב היא תקנית. הביטוי 'לחמי תודה' הוא מלשון המשנה ולא לשון המשנה, וכן צפוי גם רכב. אבל מצינו שה"ש ט א לְסִסְתִּי בְּרֶכֶבִּי פְרָעָה דְּמִיתִיד רַעֲיָתִי: ונראה שהור"ד נוספת שם. מכל מקום, בלשון זמננו הלשון רֶכֶבִּים היא תקנית.

יד כ ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה מספר תורת הטעמים הרב אברהם ויסבלום נר"ו עמ' רג פירש רש"י: ויהי הענן והחשך למלכים, ויאר עמוד האש את הלילה לישראל [וכן פירשו רשב"ם וראב"ע ועוד]. ולפי זה הפיסוק הוא: ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל, (ויהי הענן והחשך) ויאר את הלילה [ויאר נסוב על המלאך שהאיר את הלילה והמלים ויהי הענן והחשך הם כמאמר המוסגר שהענן והחושך היו מאחריהם לצד מצרים, וכן כתב בספורנו].

אך הטעמים פיסוקו ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל / ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה. ומשמע שהענן האיר את הלילה ולא עמוד האש!

ובביאור הדבר מצאנו שלושה אופנים. א. ויאר אינו הארה אלא לשון החשכה שנטל הענן מן הלילה את מעט האור שיש בו [כן פירשו כמה מפרשים, וביניהם ר' יונה ו' גנאח, וראב"ע שחלק עליו בחריפות וכתב ששם חושך לאור ואור לחושך]. ב הענן החשיך למצרים בכפ"ל²⁵, כמו במכת חושך, וע"י זה יהאיר את הלילה שהיה נראה הלילה אור לעומתו [פנים יפות]. ג. אותו הענן והחשך שהחשיך למצרים בצדו האחד, הוא עצמו האיר את הלילה לצד ישראל [תרגום יונתן וירושלמי].

טו ב הרב אברהם ישראל פרידמן נר"ו גליון פרשיית השבוע בשלח ע"ז "זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארמנהו: רש"י: -ואנוהו. אונקלוס תרגם לשון נוה, ע"ז שאנן (ישעיהו לג, כ, לע"ז צאן) (ישעיהו סה, י) דבר אחר ואנוהו, לשון נוי. אספר נוי ושבחו לבאי עולם".

"התנאה לפיו במצוות" המפורסם (שבת קלג, ב) ו"לנאותו ולשבחו", דומה, כרוכים המה זה בזה.

ונקדים. "כאן צריך למזוג" מהכוס. משפט זה מכירים גם הפעוטים שבינינו. מדובר על ליל הסדר' הלילה הקדוש, אז ישנם כמה וכמה מנהגים בשעת אמירת ההגדה. אבל ללא ספק, יש גם כאלו שרואים בכך טקס, ולא תמיד רעיון נשמתי. כך גם ה'תפיש' ביחס לעניין השמחה במצוות.

השמחה במצוות איננה רק עיקר חשוב, יהיו שיאמרו טקס מוקפד בבחינת 'כאן צריך למזוג מהכוס' - היא לב המצווה. זה לא רק 'לחייך למצלמה' חיוך סינטטי. זו התפרצות טבעית של הרגש היהודי הבער כאש הכבשן. סימפטום למידת ההערכה שלנו לעוצמה שלהן. יהודי שלא שמח בתורה, בטוח הוא שאינו מרגיש שדבריה הם בכלל 'דברי אלוקים חיים'. ובלשון ה'תניא': "יחוד שאין כמוהו עם הבורא". שוו בנפשכם!

²⁵ א"ה: כך הניקוד המקובל ומצאנו במקרא ניקוד זה בסמיכות, איוב מא ה מ"גלה פני לבושו בכפל רסנו מי יבוא: בלשון המקרא מצאנוהו בוזגי ישעי' מ ב כפלים ככל-חטאתיה: בלשון המשנה מופיעה המלה כפל, ושם הניקוד הוא כפל על משקל גדר ודומיו. והראיה מצורת המלה בכינוי גוף. צורת מלה זו בתלמוד בבלי קידושין יח א מכלל דעבר עברי נמכר ונשנה, והתניא: בגניבתו - ולא בכפילו

1. קידושין סא ב כפילו גרם לו.

2. בבא קמא סה א וחומשו עולה לו בכפילו, דברי רבי יעקב;

3. בבא קמא קח א או דלמא עלויה חד ממונא קפיד רחמנא דלא נשלם עלה חומשא וכפילא, והכא נמי חד ממונא הוא? תיקו. בעי רב פפא: תרי חומשי או תרי כפילי בחד גברא,

4. מכל אלה מוכח שמלה זו בנפרד ניקודה הוא כפל: לולא כן היה צ"ל כפלו או כפלא. יתכן שכאן היה עדיף 'כפליים' או 'בכפלים'.

²⁶ א"ה: מזיגה מהכוס לא מוכר לי. מזיגה היא הוספת מים לכוס יין כדי לדללו ולעשותו ראוי לשתיה. משום מה נתפס בלשון העם שגם כאשר ממלאים כוס בכל משקה שהוא לקרוא לזה מזיגה. כאן ידידנו לוקח לשון מזיגה למנהג לשפוף יין בעת אמירת המקרא ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרות עשן (יואל ג, ג), ובעת אמירת עשר המכות בסדר ליל פסח...

יהודי שמוצא אוצר זהובים ולא יעלו ויצוו 'וואו' בהתפעלות - אות הוא כי פשוט²⁷ לא יודע שמצא אוצר זהובים - -

ובמה דברים אמורים? איך אנו מתרגמים זאת הלכה למעשה?
הנה דברים לזהובים²⁸ של מלהיב-הלכות הגאון רבי שמשון-דוד פינקוס זצ"ל:
תארו לעצמכם יהודי שהוריו היקרים מודיעים לו שהם באים לשבת. "נגיע ברכבת ביום חמישי של השעה שש". והנה סוף-סוף, אחרי הדרך הארוכה שעברו, עיפים ותשושים, הם מגיעים - ואף אחד לא מחכה להם בתחנה! הם מתקשרים לבנם, והלה נאנח: "אוי, שכחתי...".
טוב, הם מגיעים הביתה, יוצאים מהמונית וקוראים: "הלו"²⁹, מישוהו בבית?.. ומאי-שם נשמעת התשובה: "כרגע כולנו עסוקים, נראה הערב ליד שולחן השבת"...
כשאבא ואמא באים לבקר, עוזבים את הכל והולכים לקבל את פניהם. דבר ראשון, יש לומר יפה שלום, לתת נשיקה, להפגין יחס אישי! בלאו הכי - הרי זה עלבון אישי כלפי ההורים!
אבל זה מה שקורה אצלנו: שבת קודש נכנסת לביתנו - ואנחנו עסוקים. השם יתברך מגיע לביתנו ומוצא אותנו בהכנות האחרונות לשבת. עדיין לא מוכנים לשבת. לא מצפים לביאתה. כשאדם מוקיר ומעריך, הוא יודע להגביה-עוף. אדם משקיע ומוזיל³⁰ ממון רב על מה שחשוב לו. על בית, על רהיטים, על חליפות איכות³¹.
והוא, להבדיל כמובן, גם יודע להצהיר "התנאה לפניו" כשקברו הרגש של "לשבתו"!

פִּנּוֹן לְחֵכִים וְיִתְחַכֵּם-עוֹד

אנא שלחו את הערותיכם!
הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com
הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>
מאמרנו מופיע ונשמר באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה
<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&p=272195#p272195&t=10317>

אם אתה מתעניין
בהגטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל בעושיאים לשוניים
כתובת: franklashon@gmail.com
☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ☺

²⁷ המאמר וגם כל הגליון הזה 'פרשיית השבוע' כתוב בלשון 'עממית'. אחד הביטויים בפי העם הוא למשל 'אני פשוט לא יכול' וכד'. אין צורך להסביר שתואר השם אינו מתאים במקומות כזה.

²⁸ לא נתברר לי אם ידידנו מתכוון לביטוי התלמודי (בבלי חגיגה יג א) 'כבשונו של עולם' ופירש רש"י: כבשונו של עולם. סתמו של עולם כמו רישא בכבשא (חולין דף כג:) זהו כבשי דרחמנא למה לך (ברכות דף י). ממני ילאו כבשונו (מכות דף כג:) או שנתחלף לו כבשן בכבשונו... אבל יש לציין שגם בלשון חכמים ואין עושין בה כבשונו [בבלי ב"ק פב ב], והוא מתכוון לדברים הלוחשים של הרב פינקוס ז"ל.

²⁹ משום מה מלה אנגלית זו נשתרבה ללשון הדיבור, ובעיקר בענייה לצלצול טלפון.

³⁰ על דרך הארמית מלה זו משמשת למפחית במחיר, כאן צ"ל ומזיל.

³¹ על השימוש בבטוי זה כתב פרופ' שמחה קיגוט נר"ו במאמר שקטע ממנו הובא אצלנו בגליון ויחי עז.